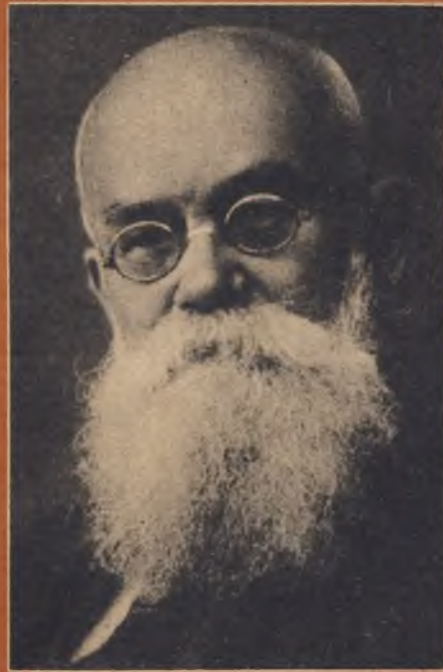


1-3
'96 **АРХІВІ
УКРАЇНИ**

hrushevsky.nbu.gov.ua



**СІЧЕНЬ-
ЧЕРВЕНЬ**

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

**Із статті С.Єфремова
“На сторожі національної
гідності”**

Хай хоч яка величезна заслуга вченого історика,
що вперше істинним світлом освітив наше минуле,
але не менше й заслуга громадянина, що осяває
теперішнє на шлях до майбутнього. Бувають навіть
моменти, коли, можливо, почесніше робити історію,
а не писати її. Що ж дивного, коли в такій
переважно живій і чуйній людині,
як М.С. Грушевський, перше завдання на час
відсунуло й заступило друге?

*Український історик. – 1995. – № 1-4 (124-127). – С. 172
(переклад О.Рибалка).*

На першій сторінці обкладинки –
академік М.С. Грушевський.

1-3 '96 АРХІВИ УКРАЇНИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ВИДАЄТЬСЯ З 1947 р.

№ 1-3 (238) 1996

СІЧЕНЬ – ЧЕРВЕНЬ

Видавництво
“Українознавство”

З М І С Т

До наших читачів	3
Архівна грушевськіана	
СОХАНЬ П.С. Творча спадщина М.С.Грушевського і сучасність	4
ГИРИЧ І.Б. Неопубліковані матеріали з київської архівної спадщини М.Грушевського	7
ЦДАГО України	
ПИРИГ Р.Я. Грушевськіана у фондах архіву	12
ЦДІАК України	
ПІСЦОВА Л.З. До історії фонду Грушевських	16
ПАНОВА М.А., ПАНТЮХОВА О.Б. “Ваш люблячий... М.Грушевський” (маловідомі документи з родинного архіву)	18
МАТЯШ І.Б. “Одну потіху маю – в своїй доньці...” (з листів М.С.Грушев- ського до К.М.Грушевської)	29
МИЦИК Ю.А. Д.І.Яворницький – М.С.Грушевському	38
ЦДІАЛ України	
МАРТИНЕНКО О., СВАРНИК Г. Документи і матеріали Михайла Грушевського у фондах архіву	43
ЦДАВО України	
ЩУСЬ О.Й. Березень-листопад 1917 року в житті М.Грушевського- державотворця	48
Держархів Одеської області, Відділ рукописів і стародруків Одеської державної наукової бібліотеки ім.О.М.Горького	
ХМАРСЬКИЙ В.М., БЕЛОУСОВА Л.Г. М.С.Грушевський і одеські науковці	61
Державний архів СБУ	
ПРИСТАЙКО В.І., ШАПОВАЛ Ю.І. Михайло Грушевський у світлі невдомих документів ГПУ-НКВД	69
Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського	
КІРЖАЄВ С.М. Спадщина Михайла Грушевського	79

Документ без коментаря. З протоколу розпорядчого засідання Археографічної комісії ВУАН від 4 серпня 1930 р.	86
Державні архіви Російської Федерації	
ПАПАКІН Г.В. Документи архівосховищ Російської Федерації про М.С.Грушевського	87
БІЛОКІНЬ С.І. "Справа про висланого з Галичини... професора М.Грушевського" (з фондів Держархіву Ульяновської області)	92
ПАСЬКО І.В. З петербурзьких адресатів М.С.Грушевського: листи до О.О.Шахматова (за матеріалами архіву Російської академії наук у С.-Петербурзі)	98

На допомогу архівістам

Типове положення про архівний підрозділ державного органу, органу місцевого самоврядування, державного підприємства, установи і організації	110
Типове положення про експертну комісію державного органу, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації	112

Інформація та хроніка

ПАВЛОВА О.Ф., МЯГКИЙ І.М., ШЕПЕЛЮК В.М. У ЦДАМЛМ України ..	115
ПОКІДЧЕНКО Л.А. "І оживе добра слава, слава України..."	116
ШЕВЧЕНКО С.І. Науково-практична конференція у Кіровограді	118

Підготовлено і видруковано на комп'ютерному і друкарському обладнанні, наданому Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського Національної академії наук України Українським науковим інститутом Гарвардського університету та Фондом Катедр Українознавства (ФКУ). Програма українознавчих досліджень, фундатором якої є ФКУ, фінансується за рахунок благодійних пожертв українських громад США і Канади.

В рамках державної програми видання фінансується
Державним комітетом України з питань науки і технологій.



РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Б.В.ІВАНЕНКО (головний редактор), Г.В.БОРЯК (заступник головного редактора), Л.М.ВАСЬКО (заступник головного редактора), Л.А.ДУБРОВІНА, В.С.ЛОЗИЦЬКИЙ, К.Є.НОВОХАТСЬКИЙ, Г.В.ПАПАКІН, Р.Я.ПИРИГ, П.С.СОХАНЬ, В.С.ШАНДРА, Н.М.ЯКОВЕНКО, М.А.ПРИТИКІНА (технічний редактор)

Адреса редакції: 252601, Київ-110, МСП, Солом'янська, 24.
Тел. 277-45-22.

МП "Офорт". Миронівська друкарня, вул. Леніна, 48.
Здано до набору 05.06.96. Підписано до друку 19.02.97.
Формат паперу 70x108 1/16. Офсетний друк. Умовн. фарбо-відб. 10,82.
Умовн. друк. арк. 10,5. Обл.- вид. арк. 10,43. Наклад 1200. Зам. 668

"Архіви України", №1-3. Науково-практичний журнал. Видається з 1947 р.

Свідоцтво про реєстрацію: КВ №5 від 07.09.93.

Редакція не завжди поділяє точку зору авторів публікацій.

Засновники – Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського Національної академії наук України.

До наших читачів

Шановні читачі! Це число “Архівів України” – особливе. Редколегія і редакція часопису переслідували мету охарактеризувати на його сторінках документальну спадщину М.С.Грушевського, 130-річчя від дня народження якого відмічається цього року, що зберігається в архівах України та за її межами. З огляду на це, відмовившись від традиційної рубрикації, в основу розміщення матеріалів номера покладено принцип місця зберігання документів ювіляра.

Ще за радянських часів “Архіви України” одними з перших звернулися до теми “Грушевський як історик і політичний діяч”, опублікувавши огляд його архіву у фондах ЦДІА України у м.Києві. Пізніше, до 125-річчя від дня народження М.С.Грушевського, на сторінках журналу було видрукувано ряд матеріалів про видатного історика, підготовлених на базі документальних джерел ЦДАГО України, ЦДІАК України, ЦДАМЛМ України та ін.

Сподіваємося, що матеріали цього числа зацікавлять читачів, стануть у пригоді численним дослідникам, усім, кого цікавить постать Великого Українця.

ГРУШЕВСЬКІАНА У ФОНДАХ АРХІВУ

У колишньому архіві Компартії України (нині – Центральний державний архів громадських об'єднань України) відклалися важливі, здебільшого невідомі донедавна документи, які висвітлюють ставлення вищого партійно-державного керівництва УСРР до колишнього голови Центральної Ради, одного з лідерів Української партії соціалістів-революціонерів, авторитетного громадського діяча, видатного вченого – Михайла Грушевського. Сукупність цих першоджерел дозволяє висвітлити вироблення й реалізацію політичної лінії офіційних властей до цієї величної постаті українського наукового і культурного життя 1920-х – 1930-х рр.

Усі документи архіву, що стосуються М.С.Грушевського, можна поділити на кілька груп. Першу з них складають матеріали фонду № 1 – ЦК КП(б)У. Це рішення Політбюро, Оргбюро, Секретаріату, записки відділу пропаганди і агітації ЦК. За період 1921-1923 рр. вони відбивають вирішення вищими офіційними інстанціями питання про повернення вченого в Україну. Згадані документи слід розглядати в контексті загальної політики правлячої партії щодо української еміграції: спроб її розколу, розвитку “зміновіхівства”, заохочення повернення на батьківщину найвпливовіших лідерів тощо. Та обставина, що у вирішенні питання про переїзд М.Грушевського брала участь уся керівна верхівка СРСР і УСРР (Сталін, Троцький, Зінов'єв, Каменєв, Бухарін, Держинський, Раковський, Чубар, Петровський, Балицький), свідчить про бажання виокремити з табору еміграції і перетягнути на бік радянської влади таку впливову постать, як М.Грушевський. Розсекречені документи проливають світло й на стратегічні плани керівників УСРР – залучити М.Грушевського до справи ідеологічного завоювання Всеукраїнської академії наук, яка тривалий час залишалася “некомунізованою”.

Матеріали 1924-1934 рр. розкривають тривалі намагання ЦК КП(б)У використати з цією метою внутрішні протиріччя в середовищі ВУАН, особисті розходження між М.Грушевським та С.Єфремовим – А.Кримським. Численні рішення Політбюро висвітлюють тактичну лінію “верхів” УСРР щодо вченого, яка позначена двоїстим підходом, поєднанням тактики “пряника і батога”.

З одного боку, вченого заохочували до протистояння тодішньому керівництву ВУАН, обіцяючи провести його на посаду президента Академії, а, з іншого, від нього постійно вимагали вірнопідданських заяв, публічних виявів лояльності до радянської влади. Водночас агітпропвідділ ЦК постійно аналізував становище в Академії, діяльність історичної секції, очолюваної М.Грушевським.

Велика група документів ЦК КП(б)У відбиває намагання офіційної влади не допустити широкого відзначення 60-літнього ювілею вченого, перетворення його на “свято української науки”.

Досить широко представлені й матеріали про перехід властей до відкритого наступу на М.Грушевського – аж до фабрикації справи “Українського національного центру”, нібито очолюваного академіком.

Загалом у фонді № 1 чимало документів 1940-х – 1970-х рр., які стосуються ідеологічної боротьби проти схеми українського історичного процесу М.Грушевського, його наукової школи, учнів, творів тощо.

Друга група документів зосереджена у фонді № 263 “Архівно-слідчі справи репресованих”. Насамперед це справа так званого “Українського національного центру”, сфабрикована ДПУ, матеріали про арешт М.Грушевського та допити у Харкові, його звільнення і залишення на фактичному засланні у Москві. Сюди ж слід віднести справи заарештованих і засуджених доньки М.Грушевського – Катерини, брата – Олександра, племінника – Сергія та інших.

У десятках архівно-слідчих справ української інтелігенції можна виявити сфальсифіковані дані про участь у “контрреволюційній націоналістичній організації” під керівництвом М.Грушевського. У деяких з них зустрічаються оригінальні документи, автографи історика. Наприклад, у справі наркома освіти УСРР О.Шумського зберігся лист М.Грушевського.

У справах заарештованих можна віднайти яскраві свідчення про ставлення людей до видатного вченого і громадського діяча. Зокрема, у справі зовсім молодого людини, учня агрошколи на Київщині Антона Кашпура як речовий доказ зберігається альбом з конспектами літературних та публіцистичних творів Грушевського.

Третю групу документів складає епістолярія М.Грушевського. Його листи можна зустріти у фонді № 1 – ЦК КП(б)У. Це звернення до В.Затонського від 1920 р., до громадськості України – 1926 р. та ін. У фонді Української партії соціалістів-революціонерів відклалися листи-звернення М.Грушевського до ЦК партії в Україні. Це надзвичайно цінні, інформативно насичені послання до колег по партії, яка втрачала авторитет, вела, за словами Грушевського, “апокрифічне існування”. Листи проливають яскраве світло на таке, й досі дискусійне питання, як федералістські погляди Грушевського. У фонді № 269 – “Український празький фонд” (Музей визвольної боротьби українського народу в Празі) збереглися листи до відомих учених – С.Смаль-Стоцького, В.Старосольського та інших. Вони містять відомості про внутрішньоакадемічне життя, роботу часопису “Україна”, організацію історичної науки тощо.

Нижче публікуються кілька невідомих листів М.С.Грушевського до важливого українського вченого-мовознавця Степана Смаль-Стоцького, що були передані свого часу до Музею визвольної боротьби українського народу. Вони невеликі за обсягом і видаються спочатку не досить насиченими змістовно. Але це тільки на перший погляд. У листі від 17 квітня 1928 р. Грушевський запрошує академіка Смаль-Стоцького, який жив у Празі, приїхати до Києва у зв’язку з призначеними на 3 травня Загальними зборами ВУАН, висловлює побажання зустрітися в редакції журналу “Україна”.

За виборами нової президії Академії наук – нагромадження складних і

драматичних подій, фінал боротьби української наукової інтелігенції на чолі з віце-президентом ВУАН Сергієм Єфремовим проти ідеологічного наступу на Академію офіційних властей, очолюваних Лазарем Кагановичем. У січні 1928 р. він підписав постанову ЦК КП(б)У про тотальну перевірку діяльності Академії з метою зміни її керівництва, насамперед недопущення до нового складу президії С.Єфремова. Тривалий час Політбюро ЦК КП(б)У розглядало М.Грушевського як можливого кандидата на пост президента ВУАН, намагаючись використати неприязні стосунки між ним та С.Єфремовим і А.Кримським. І, коли М.Грушевський не виявив публічно належної вірнопідданості, на посаду президента ВУАН запросили академіка Данила Заболотного. Стати віце-президентом М.Грушевський відмовився. Між тим, він хотів вплинути на хід виборів і у цьому сенсі приїзд члена ВУАН С.Смаль-Стоцького був цілком зрозумілим. Не випадково на своєму листі М.Грушевський поставив гриф: "Довірочно".

Та С.Смаль-Стоцький на сесію Академії не приїхав, а під тиском згори її члени обрали нове керівництво, у складі якого С.Єфремова вже не було.

У інших листах М.Грушевський повідомляє про свої клопотання щодо платні Смаль-Стоцькому та Дністрянському як дійсним членам ВУАН, порушує питання публікації наукових матеріалів в очолюваному ним часописі "Україна".

Публікацію підготував Р.Я. ПИРІГ,
доктор історичних наук

№ 1

17 квітня 1928 р.
Довірочно

Високоповажний товаришу

Сказано мені сьогодні, що Вам мало бути післане запрошення прибути на вибори президії Академії, на день 3.V, з тим що Академія мала б покрити кошти дороги. З огляду що членам нашої редакції було б дуже приємно бачити Вас при сій нагоді в своїм кругу, я позволяю собі звернути на се Вашу увагу, і коли б Ви мали охоту приїхати, а запросин не дістали, добре було б Вам рекомендувати їх (у Уповноваженого Укрнауки, в Окр. Викон. Комі, Київ, ул. Воровського), я думаю.

З щирим привітом

М.ГРУШЕВСЬКИЙ

№ 2

21 вересня 1929 р.

Високоповажний товаришу

Стішу повідомити, що на останнім засіданні Президії Академії удалось поставити на чергу призначення Вам платні академіка, при чім академія має клопотатися, щоб якась частина сей платні виплачувалася в закордонній валюті. Тішуся надією, що зможете приїздити сюди і підтримати тісніший контакт з тутешньою науковою роботою; добре було б якби приїхали на листопадову сесію Академії. В кожному разі далі старатимуся Ваші інтереси пильнувати.

Чому не присилаєте нічого для "України"?

З щирим привітом

М.ГРУШЕВСЬКИЙ

№ 3

8 жовтня 1929 р.

Вельмишановний товаришу!

Дуже прикро було довідатися про таку прикру хворобу, перебуту Вами, на це й надія, що будемо ще Вас бачити в добрім здоров'ю. Клопотанне про платню Вам і акад.Дністрянському внесені. При цьому приїздити не матимете, лише стільки здоров'я дозволить.

Повідомлення з конгресу дуже побажане. Я просив акад. Ф. Колесу змовити кого-небудь, коли він іще в Празі, порузуміється з ним¹. Але звідомлення з чисто лінгвістичного становища, яке Ви напишете, в ніякім разі не буде зайве, і Вас дуже про се прошу.

З щирими поздоровленнями

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

¹ Навіть коли він уже поїхав, може будете ласкаві йому написати. Сам Ф. Кол[есса] має написати звідомлення для "Первісного громадянства", а я просив його когось згодити для "України" крім того. Коли він когось згодив, то нехай його попередить, що фільтрацію він би поминув або згадав лиш коротко, бо про те напишете Ви (прим. док.)

CONTENTS

To Our Readers:	3
<hr/>	
The Archival Legacy of Myxajlo Hrushevs'kyj: Archival Hrushevskiana	
SOXAN', P. S. Creative Legacy of M. S. Hrushevs'kyj in Present Times	4
HYRYCH, I. B. Unpublished materials from M. Hrushevs'kyj's Archival Legacy in Kyiv	7
Central State Archive of Societal Organizations of Ukraine (TsDAHO of Ukraine)	
PYRIH, R. Ja. Hrushevskiana in the Archive's Holdings	12
Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv (TsDIAK of Ukraine)	
HISCOVA, L. Z. On the History of the Hrushevs'kyj Collection (Fond)	16
PANOVA, M. A. and PANTJUXOVA, O. B. "Sincerely yours... M. Hrushevs'kyj" (Little Known Documents from the Family Archive)	18
MATJASH, I. B. "I have one joy — in my daughter..." (from letters of M.S.Hrushevs'kyj to K. M. Hrushevs'ka)	29
MYCYK, Ju. A. Correspondence: D. I. Javornyc'kyj to M. S. Hrushevs'kyj	38
Central State Historical Archive of Ukraine in L'viv (TsDIAL of Ukraine)	
MARTYNENKO, O. & SVARNYK, H. Documents and Materials of Myxajlo Hrushevs'kyj in the Archival Holdings	43
Central State Archive of Highest Agencies of Ukraine (TsDAVO of Ukraine)	
SHCHUS', O. J. March to November, 1917, in the Life of M. Hrushevs'kyj, the Statebuilder	48
State Archive of Odessa Ohlast', Manuscript and Early Printed Book Division of the O.M. Hor'kyj (Pjeshkov) Odessa National Scholarly Library	
XMARS'KYJ, V. M. & BJELOUSOVA, L. H. M. S. Hrushevs'kyj and Odessa Scholars	61
State Archive of the Ukrainian Security Service (SBU)	
PRYSTAJKO, V. I. & SHAPOVAL, Ju. I. Myxajlo Hrushevs'kyj in Unknown GPU-NKV Documents	69
Institute of Manuscripts of the V. I. Vernads'kyj National Library of Ukraine	
KIRZHAJEV, S. M. The Legacy of Myxajlo Hrushevs'kyj	79
A Document Without Further Commentary: Minutes of the Extraordinary Meeting of the Archeographic Commission of the All-Ukrainian Academy of Sciences (VUAN) on August 4, 1930	86
State Archives of the Russian Federation	
PAPAKIN, H. V. Documents on M. S. Hrushevs'kyj from Archival Repositories of the Russian Federation	87
BILOKIN', S. I. "A File About the Delegated From Halychyna (Galicia)... Professor M. Hrushevs'kyj" (From Holdings of the Ul'yanovsk Oblast State Archive)	92
PAS'KO, I. V. From the St. Petersburg Correspondents of M. S. Hrushevs'kyj: Letters to Aleksei Shakhmatov (Materials from the Archive of the Russian Academy of Sciences in St. Petersburg)	98
<hr/>	
Assistance to Archivists	
Standard Regulations on an Archival Subdivision of a State Agency, Agencies of Municipal Government, State Enterprises, Institutions and Organizations	110
Standard Regulations Relating to an Expert Appraisal Commission of a State Agency, Agencies of Municipal Government, Enterprises, Institutions and Organizations	112
<hr/>	
Information and Chronicle	
<hr/>	
At the Central State Archive-Museum of Literature and Art (TsDAMLM) of Ukraine	115
POKIDCHENKO, L. A. "And the righteous glory will be revived, the glory of Ukraine..."	116
SHEVCHENKO, S. L. Conference in Kirovohrad	118

Шановні колеги!

Рада Спілки архівістів України та редакційна колегія "Вісника САУ" запрошують Вас взяти участь в обговоренні актуальних проблем життя архівістів, реформування архівної справи в Україні та шляхів активізації діяльності місцевих відділень і осередків Спілки на сторінках "Вісника", черговий випуск якого зараз готується.

Повідомлення, запитання, побажання просимо надсилати за адресою: 252601, м.Київ, вул. Солом'янська, 24. Спілка архівістів України.

Телефон для довідок: 277-27-55.

До уваги працівників архівних установ

Українським державним науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства (УДНДІАСД) підготовлено **Перелік типових документів, що утворюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств, із зазначенням термінів зберігання документів.**

Перелік містить майже 2300 статей та охоплює всі види організаційно-розпорядчої, науково-технічної, науково-організаційної документації, яка утворюється в діяльності органів державної влади, підприємств, установ і організацій загальнодержавного, обласного, районного, міського, сільського рівня.

Він може використовуватися також підприємствами і організаціями недержавних форм власності.

Орієнтовна вартість одного примірника Переліку – 3 гривні.

Замовлення на Перелік із зазначенням необхідної кількості примірників слід направляти за адресою: *252601, м.Київ-110, вул. Солом'янська, 24. Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства.*

1-3 '96 **АРХІВИ
УКРАЇНИ**
ДО УВАГИ ЧИТАЧІВ!

Щойно вийшли у світ:

Грушевський М.С. Історія України-Руси. – В 11-ти т., 12-ти кн. – Т. IX-1. – К., 1996;

Епістолярна спадщина Михайла Грушевського (Покажчик до фонду № 1235 у ЦДІА України у м.Києві) / Упорядник І.Гирич. – К., 1996. – 107 с.

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України готує до друку щоденники М.Грушевського студентських років та львівського періоду діяльності; спільно з іншими інституціями планується видання листування М.Грушевського з К.Студинським, листів великого вченого до українських літераторів, його неопублікованих прозових творів.

З питань придбання та спонсорської підтримки видань звертатися до Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України за адресою: 252601, м.Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 4.

Тел. (факс) (044) 2285098.